

test meg nem állapodik, a Lélek is gyermek, azt hiszem én, akárhogy itély te rólla. Minden nagy ember oskoláján túl emelkedet fel, minek utána regulát, engedelmességet, félelmet [oskolást] Mestert szélllyel szórt magarúl és önnön Lelkének világa után ragattatot. Ki legyen annak Mestere, kit a Természet szül Mesterré?

Fohászzkodásom, vágyódásom, reménységem biztatnak, hogy fogják majd magokat ilyen szabadsággal élő Lelkek a Nemzetnek véréből fel adni. Had járjon, ha reménységemet álomnak (25.) veszed; de had meg szívemnek, mert édes néki. Legyen álomom, valóság! ... ha gyönyörködtet, mindegy! Job az édes álom a keserű valóságnál! Ha én nem is, megérhetik a maradékok, hogy ditsősséggel, erköltsük fel emelt nyelveknek méltósága közt ragyogjon és böltsességek mélységében¹ mélységébe heverjen. Meg halok e tántorgó reménységgel; nemzetemnek hagyván sírom szélirül utolsó fohász-kodásomat, hogy ez írásban Egei közt bújdosson.

Közli: BELOHORSZKY FERENC.

BARÓTI SZABÓ DÁVID HEROIDÁI.

Baróti Szabó Dávid «deákból fordított» költeményei között — először a *Verskoszorúban* (1786) — szerepel két heroida is: *Salamon Lászlóhoz. Deákból fordított* és *Mária Királyné az ő Férjéhez, Sigmundhoz. D. f.* Császár Elemér e heroidákat azok között az ismeretlen latin szövegből fordított versek között említi, melyekről csak annyi «kétségtelen, hogy ezek közül a magyar tárgyúak magyar jezsuiták szerzeményei.»² S mikor a Mária-heroidát a Kisfaludy-Társaság deákos szemelvényei közé is felveszi, megjegyzi: «Fordítás latinból, de sem a szerzőt, sem a latin verset nem ismerjük; mindenesetre XVII—XVIII. századi, s valószínűleg szintén jezsuita írónak esetleg kéziratosa munkája.»

A két költemény latin eredetijét több más magyar történelmi tárgyú heroidával együtt találjuk egy kis gyűjteményben, melynek címe a következő: *EPISTOLAE Heroum & Heroidum UNGARIAE.*

A latin heroida-gyűjteményt a címlap tanúsága szerint a kassai jezsuita kollégium új baccalaureusainak ajánlották fel avatási ünnepélyük emlékére társaik, professzoruk, Mayr Péter jezsuita atya vezetésével 1725-ben.

Ami a heroidák szerzőjét illeti, bajos bizonyosat mondani. Ugyanis névtelenül, csupán a promoveáló professzor, Mayr Péter, és a könyvet az új baccalaureusoknak felajánló diákok nevének feltüntetésével jelentek meg. Sommervogel Kövér Andrásnak tulajdonítja, de megjegyzi, hogy vannak, akik Csernovits Ferencnek tulajdonítják,³ Stoeger⁴ és Szinnyei,⁵ nem is figyel-

¹ Olvashatlan, eltörölt szó.

² Császár Elemér: *A deákos iskola*. I. K. 1903. 31. l.

³ Sommervogel: *Dictionnaire des ouvrages anonymes et pseudonymes publiés par des religieux de la Compagnie de Jésus*. Paris, 1884. I. 272.

⁴ Stoeger: *Scriptores Provinciae Austriae Soc. Jesu*. Viennae-Ratisbonae, 1856. 51. illetőleg 190.

⁵ Szinnyei: *Magyar Írók stb.* II. 326. illetőleg VII. 151.

meztetve az ellentmondásra, mindkét szerző neve alatt felveszik. Teljes határozottsággal nem is merném eldönteni, hogy a két hagyomány közül melyiknek van igaza. De annyit mindenesetre megjegyezhetünk, hogy Sommervogel új kiadása¹ már minden megjegyzés nélkül tulajdonítja a kis gyűjteményt Kövér Andrásnak, s mi nem tehetünk jobbat, mint hogy elfogadjuk a jezsuita bibliografia legelsőrendű tekintélyeinek, Sommervogelnek és Du Backernek döntését. Annál inkább, mert a Széchenyi-könyvtár *Hung. h. 1650.* jelzésű példányának alighanem egykorú, vagy közel egykorú kéztől eredő bejegyzése is megerősíti e nézetet: *Author: Andreas Kövér Soc. Jesu.*

A Baróti Szabótól lefordított első heroida az eredetiben is az első epistola. Címe: *Salamon regi Ladislao utramque felicitatem.* A fordítás általában meglehetősen hű, a fordító «prozódiai örömét» ingerli a szöveg barokk játékossága is. E késői humanistát fordítva szólaltatja meg — Balassi és Rimay, Zrinyi és Gyöngyösi után — irodalmunkban megegyeszer a barokk költészetnek Ovidiustól tanult kedvelt költői játékát, az echóval való párbeszédet.

Cum ploro emeritum splendorem; replicat: ő rem!
 Quaero: pia est praefens vita? reponit: ita.
 Sylvestres perdent caulae? mihi redditur: aulae.
 Quando sequor leges? quando remittit: eges.

Régi Izerentséim' számlálom; mondja, hogy álom.
 Úgy vala jobb, vagy imígy? ő magyarázza, hogy így.
 Lány udvart ha lakik, Salamonnak kára van? a' van.
 Díjja mi, szükségben hogyha törődöm? öröm.

Költészetek sok tekintetben barokk hagyományok folytatója. Jellemző pl., hogy mennyire kezeltgyében van még az «álorcás» világi pompának kijáró barokk terminologia.

Nam fragilem didici medio in certamine, Regis,
 Imperii, trabeae, muricis esse statum;
 Quae facies regni fit, quaeve figura coronae,
 Nuper cum fugerem, fat bene doctus eram.
 Est facies regni tyrium mentita colorem,
 Est frons, quam tetrum ruga fenilis arat.
 Hanc nitebar ego technis mihi subdere formam?
 Fraudibus hanc, armis, ense procubar anum?

A' viadal közepett látám, a' pompa, Királyság
 Hogy buborék; leg alább hogy töredékeny üveg.
 Országoknak, 's Koronának az ő képére tanóltam,
 A' mikor állapotom rút szaladásra kele.
 Tsalfán kendőzött; ál-ortza borítja poszóját;
 Rántzokkal de belől homloka szántva ki-van.
 Erre fovárogtam? fzemem' ilyen képre vetétem?
 Kardot ez agg lantért nem vala kötni tsuda?

De egyben az antik forma fegyelmező hatását is érzi és — ez már szembehelyezi barokk előzőivel — tömörségre törekszik. Míg a barokk

¹ Sommervogel — Du Backer — Carayon: *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus.* Bibliogr. IX, Paris — Bruxelles. 1900. 1053.

fordító számára az alapul választott szövegből sokszor csak a szabadon áradó szavak és képek gerincére, alapvázlatára tellett, Baróti Szabó Dávid szemmel-láthatólag annak örül, ha egy-egy hexametert megtakaríthat, ha *rövidebb* tud lenni forrásainál. Így mindjárt a költemény elején is:

Vade per Ungaricum mea littera vade per orhem;
 Me sacrum Polae non sinit ire jugum,
 Cui mage sum multo fixus furace Prometheō
 Admissum in superos corde luente feelus:
 Hanc tamen afflictam fero vitam lenius illo:
 Nam mea me pietas; hunc ferit ira Jovis.
 Perge ergo domino, quo se penetrare negatur,
 Si licet in regis pergere, perge lares:
 Hinc deū, sed cauto pede, ne fortasse noteris,
 Tende Ladislai regis adire thronum,
 Quo cum pertigeris lunato poplite regem
 Submissis verbis devenerere meum.

Menj levelem, vegyed Elztergám' Várának az útát;
 Én magam el-mennék, tiltja de Póla' hegye.
 Póla, Prométesnél mellyhez le-szegeztetem inkább,
 A' kit az Ég szivén győtre lopáfa miatt.
 Nékem ugyan könnyebb forlóm, mint néki; mivel nyom
 Engemet a jóság, őtet az égi harag.
 Menj tehát, az hová nem juthatok én el, helyettem;
 'S vond magadat László' székéhez hogyha lehet.
 Hajts mélyen térdet; sőt, mint érdemi, Királyom'
 Tellyes alázattal földre borúlva küzönts.

Lényegesebb eltérés nincs, legfeljebb annyi, hogy egy helyen nem érti forrása klasszikus vonatkozását: *Ense, ob quem contra Telamonida certet Ulysses: Kardja, kiért újrat vonnyen Telamonnal Ulißses*. Csakhogy Odysseus nem Telamonnal, hanem, mint a latin szöveg is mondja, Telamonidesszel, Telamon fiával vetélkedett Achilles fegyvereiért. Máskor egy-egy körülírást old fel (phoenix, Mózes), és eredetijének feltűnő anachronismusát — a törökre való utalást Salamon és László korában! — teljesen elhagyja.

Praeteritō ut pergat rex, postquam, illustrior aevō,
 Regnisque adjiciat sceptrā remota fuis.
 Ungariae cernat dominus, victorque Getarum
 Advolvi pedibus *Turcica signa* fuis.
 Haec rex acturus stringet quando arma lacertis
 Fessa ego corripiam tum pia tela manu.
 Cominus ut stringet, stringam tunc eminus arma,
 Sic hosti sacro fulmine terror ero.

Hogy boldog legyen, országát terjesztesse-ki messze
 Földre, könyörgésem szüntelen égbe kiált.
 Ő mikor húz fegyvert ellenségére hüvelyből,
Mózes-ként fogom én égnei emelni kezem!
 Ő jelen, én távul tsapok a' vad népre: Pogánynak
 Én nyelvem, 's László fegyvere, veszte leszen.

A másik heroida, mely Baróti Szabó Dávid költeményei sorában közvetlenül követi az első, a latin gyűjteményben a harmadik a sorban. Címe:

Maria rex, marito suo Sigismundo. Hű fordítás ez is; az alábbi idézet jó képet ad forrásához való viszonyáról.

Miffa Croatorum callem deducit ab oris,
Haec tibi captivâ ducta tabella manu.
Vix Mariam noceas thalami tibi foedere nexam,
Cum ducat tetricas carcere claufa dies.
Sed quamvis fortuna manum indignata retraxit,
Quodque mihi sceptrum cuderat ante, neget.
Sum tua, sum thalami confors, sum fida ministra,
Quaeque mihi superat vita, fidelis erit.

Szabónál:

Horvátok közepett, fzennyes börtönnek alatta
Irtt levelem, kedves Férjem, elődbe borúl.
Rám nehezenn ismérfsz, mint vóltt Jegyedre, mivelhogy
Vetve-le tömlőznek mély fenekére vagyok.
Ám de fzerentse kezét bátor meg-vonta, 's fejemről
A' koronát, melyet nyújta, le-hordta megint:
Hív Párod vagyok én most is, 's Te fajtád ugyantsak;
'S míg fogok e' földön mozgani, lenni fogok.

A két heroida fordítása Baróti Szabó verseinek 1777-ben megjelent első gyűjteményében még nem szerepelt, tehát csak 1777 és 1786 között keletkezhetett. Mindenesetre érdekes, hogy Baróti, már mint «a kassai főiskolában a szelídebb tudományoknak első királyi tanítója,» oly latin költeményeket fordít magyarra, melyeket évtizedekkel korábban épen az ő intézetének iskolai gyakorlata teremtett. Az *iskola* itt egészen kézfogható módon bizonyul az irodalmi folytonosság közvetítőjének.

Érdekes, hogy Vörösmarty Mihály első kísérletei a komoly drámai nembn épen Salamonnal és Zsigmonddal, illetőleg mátkájával, a Krupa várában raboskodó Mária királynéval foglalkoznak. Ez nem egészen véletlen. A XVIII. század latin költészete nemcsak az Árpád-eposz megoldásra váró feladatát tartja napirenden Kazy Ferencről Ráday Gedeonon és Csokonai Vitéz Mihályon keresztül Vörösmartyig. Történeti érdeklődésének irányvonalai határozzák meg a magyar romantika történeti tárgyú költészetének kiváltságolt tárgyait általában. Egy Mária-Zsigmond-heroidát, a kassaival egészen azonos helyzetben, egy nagyszombati gyűjtemény is tartalmaz (*Hungarides Epistolae et Elegiae... promotore S. Timon... Tyonaviae... 1714.*) A XVIII. század magyarsága által szentként tisztelt Salamonnra¹ meg épen gyakran esik a jezsuita iskolai poézis tárgyválasztása. A vele foglalkozó iskoladrámákat Alszeghy Zsolt állította össze.² Minthogy azonban Vörösmarty nem ifjúkori drámájában, hanem *Salamon* c. balladájában találta meg e tárgy végleges formáját, az iskoladrámáknál jobban fognak minket érdekelni a latinnyelvű költészetnek Salamonnal foglalkozó kisebb epikai darabjai.

¹ v. ö. *Acta SS.* Szept. VII. 790 ll. Pray György: *Dissertationes historico-criticæ de Sanctis Salomone Rege et Emerico Duce Hungariae.* Pozsony, 1774. stb.

² *Illei János élete és írói működése.* 1908. 45. l. EPhK. 1911. 106—7. és 154.

Ilyenekkel — a király-epigrammák különböző sorozatairól, ahol előfordulásukat a teljesség szempontja követeli (Sommer János, Babai Ferenc stb.) nem is szólva — feltűnően nagy számban találkozunk. Salamonnak Lászlóhoz írt levele olvasható a kassai heroidán kívül a már említett nagyszombati (1714.) és egy kolozsvári gyűjteményben is (*Epistolae Heroum ac Heroïdum Regni Hungariae... Promotore R. P. Francisco Csernovics... 1721.*); ez utóbbiban László válaszával megtoldva. A Fodor Mihály neve alatt szereplő — az ő vezetésével történő promotio emlékére készült — gyűjteményben (*Illustrium Hungariae Virorum Ethopoejæ... Tyrnaviae, 1744.*) is van egy költemény, melynek címe: *S. Salamon Rex Hungariae, munda valedicens.*

A kassai heroida mint e gyakori típus jellemző képviselője is megérdemli a figyelmet. A polai remete, kiben a lombját hullató erdő, a madaraknak a múlt éveket sirató kara mélyíti el a világi pompa megvetését, altatja el a lázadó szenvedélyeket és ébreszti az engesztelő imádságot: ez Vörösmarty balladájának is a magva. Természetes, Vörösmartynek néhány vonás elég, hogy a magyar költészet talán legszuggesztívebb hatású erdőhangulatát felkeltse, míg az iskolai poézis kezébe az Ovidiustól tanult humanista echo-játék ad eszközt az erdei *soliloquium* feloldására. De a lélektani igazság azonos, és ez az azonosság több annál, mint amit a közös forrás, Turóczi vagy a *Bécsi képes krónika*, megmagyarázhat. S jellemző vonás: mint Vörösmarty költeménye, a kassai heroida mellett a kolozsvári is a lázadó királyból imádságos remetévé enyhült Salamon hazaküldött áldó imádságában hangzik ki. Ilyenformán Salamon költői ábrázolása már tipikus vonásokat mutatott, mielőtt Vörösmarty ihletében klasszikus, azaz a nemzeti lélekbe kitörölhetetlenül vésődő, befejezett, végleges alakját elnyerte.

Itt említem meg azt is, hogy az *Eggy egri vitéz asszony* c. költemény közvetlen forrása, melyet Császár Elemér még ismeretlennek jelez, megtalálható egy ily című gyűjteményben: *Selecta sedecim Heroum Spectacula*, Viennae 1654. (Megvan a Nemzeti Múzeum RMK III. 1740. jelzésű kolligátumában.) A gyűjtemény tizennegyedik darabja ez, címe *Hungaridis in Agriensi obsidione facinus*. Igazolásul s egyszersmind Baróti Szabó Dávid fordító művészetének jellemezésére íme néhány sor:

HUNGARIS, egregiâ pro libertate cadentem
 Confortem thalami, charamque in limine vitae
 Singultare animam; Genitrix cui proxima (namque
 Ipsa comes Natae, mediifque interrita Lunis
 Armatam Genero hortatrix stimulerat iram)
 Caefa jubet placido componere membra sepulchro,
 Iratifque umbram lachrimis deflere Maritam.
 Non isthaec nunc tempus, ait dare funera, Mater;
 Nempe hi me teneant Manes? et vilior haec fit
 Patria quae superest? tumulandi longa manere
 Tempora nos poterunt, in opem brevis hora ferenda est.

Baróti Szabó Dávidnál (*Megjobb. munk.* 1802.):

Egy', Törökök' feregébe vegyült Magyar Ab'ony azonban
 Látta Hazájáért Férjét le-verettni; s utólsót
 Lelkendezni: kihez közel esvén Any'a (mivelhogy
 Ő bízatta Vejét, hogy szállana szembe Pogány'al)

Igy, Izóllal röviden: L'ányom! takarítsd-el halottad',
 És haragos könyvel késérd. Amaz erre: Valóban,
 Kedves Anyám, úgy mond, ez üdö, temetésre nem illik.
 Én bajlódgyam az holtt testtel, 's oda hagy'am Hazámat,
 Melly még él: lehet a temetést vontatni továbbra.
 Jobb lefz' e' kis üdöt Népünk fegedelmire Izánnunk.

Az idézett latin versgyűjtemény az egri vitéz asszonyról szóló történet forrását Philippus Callimachus (Experiens) humanista történetíró *De rebus gestis Wladislai Poloniae et Ungariae regis* c. műve II. könyvében jelöli meg. Ezek alapján valóban csak arra a részletre gondolhatnánk, melyet már Zlinszky Aladár is idézett, mint Arany János *Az egri leány* c. balladája forrását.¹ Épen tárgy történeti érdekessége, Arany balladájával a vélt közös forrás révén való tartalmi rokonsága kedvéért mutatta be a XVII. századi névtelen költő latin versét, részben a maga költői fordításában, Hegedüs István.² Azt kell azonban hinnünk, hogy a latin versgyűjtemény forrást megjelölő jegyzete aligha származik a vers szerzőjétől, hanem csak kiadójától s a kiadó tévedett. Callimachusnál cseh rablókkal szemben esik el az egri leány mátkája, Baróti Szabónál és forrásánál a török ostromolja Egert, Callimachusnál leány, itt asszony szerepel, amott mátkája nélkül élni nem tud tovább a leány, itt az egri asszony halottja eltakarításától, a hiábavaló gyásztól sajnálja az időt addig, amíg hazája ellenségein és ura gyilkosain állhat bosszút. Igaz, hogy ez eltérések jórészt értelmesebbek volnának, mint a XVII. századi latin költő önkényes változtatásai is — csak az imént láttuk, hogy egy XVIII. századi poeta Szent László ellenségévé is a törököt teszi meg! — ha nem ismernénk krónikát, mely költeményünk helyzetét majd minden részlet-vonásával együtt Eger 1552-es védelmével kapcsolatban nyújtja. Ortelius németnyelvű kronikája ez, melyre már Bodola Gyula rámutatott, mint Baróti Szabó közvetett forrására.³

Unter andern, als ein Weib mit ihrer Tochter bey ihrem Ehemann, welcher ihr an der seiten erschossen, auf der Mawren stunde, wolte sie seinen Leichnam nicht ehe begraben, sie hette denn seinen Todt zuvor gerochen. Nam darauff iein Schildt vnd Wehr, stellet sie an ihres Manns statt, thet wunderlich ding, wolte von dannen nicht weichen, biß sie drey Tüirchen erlegt vnd vmbgebracht. Darnach nam sie erst ihres Mannes Leichnam, trug ihn in die Kirchen, vnd bestettiget denselben zur Erden.⁴

Ehhez képest költeményünkben csak egy eltérés mutatkozik, az idősebb asszony és leánya szerepének felcserélése — ezt, ha a névtelen poeta önkényes változtatásának tekintjük is, a költőiség szempontjából mindenesetre könnyen megértünk. Ilyenformán most, hogy Baróti Szabó Dávid közvetlen forrását is ismerjük, a közvetett forrás tekintetében Bodola Gyula megállapításához kell csatlakoznunk.

WALDAPFEL IMRE.

¹ Zlinszky Aladár: *Arany balladaforrásai*, IK. 1900. 275 II.

² Hegedüs István: *Adalékok a magyarországi latin költészet történetéhez*. EPhK. 1909. 330 s k. l.

³ Bodola Gyula: *Dobó István a magyar költészetben*. 1908. 57. l.

⁴ Hieronymus Ortelius Augustanus: *Chronologia. etc.* Nürnberg, 1603. 105. l.

FÁY ANDRÁS LEVELE HECKENAST GUSZTÁVHOZ.

A Pesther Tageblatt 1839. évi október 19-i számában megjelent egy pársoros cikkeske, amely tudomásunkra hozza, hogy a Tudós Társaság ezévi nagygyűlése mikor lesz, azután megemlíti, hogy ekkor hozzák nyilvánosságra a drámapályázat eredményét. A cikkíró szerint a bírálók még nem döntöttek, hogy Kúthy Lajos vagy Tóth Lőrinc szomorújátékát jutalmazzák-e. A tapintatlan cikke három nap múlva A. v. F. aláírással keményhangú cáfolat következik. A cikk írója minden valószínűség szerint Fáy András, a bíráló-bizottság egyik tagja. Október 21-ről kelezve pedig a következő levelet kapta Heckenast Gusztáv:

Hochzuverehrender Herr von Heckenast!

Ich habe mit Entrüstung gelesen den vorgestrigen Tageblatt, welcher für die ung. gelehrte Gesellschaft, insbesondere aber für uns fünf Dramenrichter einen entehrenden Artikel enthält. Diesz ist keine literarische Klatzscherei, keine Kritiker-Konkurrenz, sondern eine boshafte Verläumderung, und wäre sie wahr, eine Gebrandmarkung unseres Charakters. Wie wir, besonders aber ich und der gute Schedius das von Ihnen verdient haben? kann ich wirklich nicht begreifen. Und wie Sie Ihren um die ungarische Literatur verdienten Nahmen solche Erbärmlichkeiten, solchen elenden Brotkonkurrenzen spendiren konnten, ist mir wiederum unbegreiflich. Denn für begangene Fehler oder Nichtswürdigkeit Ihrer Leute sind Sie vor dem Lande verantwortlich. Ich bin kein ausgehungertes Literator, der sich um elendes Brod herumbalgt, und das Land kennt mich, so hoffe (?) ich als einen Mann von unbesudeltem Nahmen. Bey dieser meiner Ehre kann ich versichern, dasz ich nicht die geringste Ahnung davon habe, dasz unter den Drama-Einsendern auch Kúthy und Tóth ihre Stücke haben. Wie kann ich also vor dem Lande als ein Verräther der Misterien der gelehrt. Gesellschaft ausgegeben werden? Oder ist es nur ein Spasz? Oder da mann sich mit den Atheneisten vielleicht nicht vertragen kann, soll auch mein, und des Schedius Nahme auch mit leiden?

Ich ehre Sie Herr von Heckenast als einen Mann von Charakter und bitte Sie recht sehr, belieben Sie zu unserer Rechtfertigung zu machen was möglich ist, was nichts anderes seyn kann als Wiederrufung der elenden Verläumdung. Es würde mir sehr leid seyn zu unangenehmen Mitteln meine Zuflucht nehmen zu müssen, um unsere Ehre vor Bosheit zu schützen.

Der ich mit Hochachtung verbleibe
Pest den 21 Oct. 1839. Ihr ergebenster Andr. Fáy.

A Tageblatt október 22-iki cikkéből kiemeljük a következőket:

Der in Nro. 249 des «Pesther Tageblattes» enthaltene Bericht über die bei der ungarischen Gesellschaft zum Dramenpreise vorgemerkten zwei Trauerspiele der Herren Ludwig v. Kúthy und Laurenz v. Tóth, ist ganz *irrig*, indem es sowohl den Statuten der Gesellschaft entgegenläuft, die Namen der Verfasser vor der Bestimmung des Preises zu kennen, die Schiedsrichter aber auch deshalb ihre Meinungen noch nicht eingereicht haben. A. v. F.

A cikk további része a 249. szám ismeretlen cikkírójának az akadémia nagydíjával kapcsolatos megjegyzéseit bírálja. Bennünket jobban érdekel a cikkekéhez fűzött apróbetűs szöveg, a szerkesztő megjegyzése:

Die Redaction hält sich für überzeugt, dasz man ihr die Verantwortlichkeit für die Richtigkeit und Genauigkeit *aller* ihr eingesendeten Artikel nicht aufbürden werde; ermahnt aber den Einsender hiemit freundschaftlichst und ernstlich in Zukunft den Quellen seiner Berichte aufmerksamer und gewissenhafter nachzuspüren.

D. R.

Közli: BENEDEK ANDRÁS.

MADÁCH IMRE NAGYATYJÁRÓL.

Újabb időben az irodalom mind gyakrabban foglalkozik Madách Imrénének életével és életkörülményeivel. Harsányi Zsolt érdekes regényében és életrajzában megemlékezik családjának tagjairól is, a költő atyjának életéről azonban ő is aránylag keveset tud; nagyatyja, Sándor pályája már ismeretesebb, ő volt az elzalogosított családi birtok visszaszerzője. Az alábbiakban az ő neveléséről szóló 1765-ben írott levelet óhajtok bemutatni; leplezetlenül feltárja azt a szomorú anyagi helyzetet, melybe Madách János halála után özvegye és kislfia, Sándor került, másrészt fényesen megvilágítja a levélben említett előkelő urak nemes gondolkozását, akik az árván maradt ősi familiából származó gyermek sorsát oly szerető gondossággal karolták fel. Érdekes a levél másfelől azért is, mert Ráday Gedeonhoz szól, ekképen:

Különös bizodalommal való nagy jó Uram!

Minek utána özv. Madáchné asszonyom a maga fiacskájával ide az édes apjához gyött, és megbeszölette mely nyomorultul hátrahagyott legyen az urától és hogy e világon nem tapasztalta senkinél nagyobb jöteményét, mint az Urnál, mi is Jeszenák János urammal meggondolván a Madách familiának romlottságát, azt végeztük el, hogy annak a familiának succurálhassunk és legalább ezt a kised Madáchot felnevelhessük, kirevaló nézve is ökegyelme pozsonyi beneficiumból és Bohus Sámuel stipendiumából, én pedig a soproniaknál hasonlót prokurálván, más jó akaróinkal is annyi pénzt összehessünk, akiből azon árva gyermeket elsőben Modorban az ottvaló oskolában eltarthassuk és azután Pozsonyba hozván ott is mindaddig taníthatassuk, míg valami prokurátornál a törvényünket tanulhassa meg és azután maga szép kapacitása és kvalitása szerint oly statusban mehessen, hogy Isten segítségével, vagy házasság által, vagy másként is a maga eleinek jószágának haereditását lassan-lassan visszanyerhesse. Azért ha az Ur is más vallásunkon való urakkal valamit kontribuálni akarna, legalább tudván az Ur régi Madách familiának állapotját és örökét és talán a maga írási közül feltalálhatván literális instrumentumit, micsodás örökös jószágok volt hajdan és ki által leginkább abalienáltatott s ki kezénél és micsodás summában legyen s lehet-é és miformán kivál-

tatni, ha nem most mindjárt, legalább lassankint, méltóztassék énnekem mindezekről fundamentális információt adattatni és mivel most a szegény özvegy le mégyen, hogy amely mobiliák törvényünk szerént övéi, azokat összeszedhesse és eladhassa, akiket pedig még el nem adhatja, mint szénát, gabonát és egyéb még mezőn lévő termését, az ottvaló jó akaróira, kivált Tihanyi uramra bizhassa, hogy azok az urak osztán jó áron eladhassák és utána Modorban felküldhessék, tehát az Ur is rekomendálni valakinek méltóztasson, hogy az Isten után az Ur eziránt való jótéteményivel dicsekedhessék, az Ur-isten megáldja az Urat és az egész uri házát is, ha az ilyen ügyefogyott és mindenétől megfosztatott özvegyet és árvát megsegíti. Én pediglen fentjelzett öreg Jeszenák János urammal oly formán fogunk Modorba helyhez-
tetni, hogy mind az ifjunak s mind az anyának eltartására és lábra való felemelésére gondját viselhessük. Midőn ez iránt való uri valaszát óhaj-
tanám, az Asszonyt nagyon tisztelvén maradok az Urnak Bécs, 1765. július 9.
tökéletes igaz szolgája

Matolcsi János.

A levél írója, Matolcsi János, ismeretlen előtünk, családtörténeti munkáink sem nyujtanak pontosabb felvilágosítást személyéről. Abból, hogy Bécsben élt, következtethető, hogy ágens lehetett, ki a szereplő protestáns közéleti férfiakkal közelebbi összeköttetésben állott. Egy Matolcsi, más néven Demény Gergely, 1746-ban valóban bécsi ágens — lehetséges, hogy közeli hozzátartozója levélíróknak. A levélnek az a része, melyben a levélíró arra kéri Rádayt, nézzen utána levéltárában a Madách birtokok elzalogosítására vonatkozó okleveleknek, rokonsági kapcsolatra vezethető vissza. Ráday Gedeon nagyatyjának, Gáspár pestmegyei alispánnak anyja ugyanis Madách Zsófia volt, s így a két család tagjai osztályos atyafiak voltak. Innen magyarázható az is, hogy özv. Madáchné — saját elbeszélése szerint — senkinél sem tapasztalt nagyobb jóságot, mint Rádaynál. A közölt levélből hitelérdemlően megtudjuk, hogy Madách János 1765 első felében halálozott el, és hogy özvegyének Fabricius von Schorndorf Eufrozínának atyja abban az időben Bécsben élt. Téves tehát családtörténeti íróink, valamint a Borovszky-féle Nógrádmegyei Monografia adata, mely 1768. május 17-ét jelöli meg Madách János halála napjának; nagyon valószínű, hogy 1765. május 17. a helyes dátum. Ha hitelt adhatunk Nagy Iván közlésének, akkor Madách Sándor 1754-ben született és a levélírás időpontjában 11 éves volt. Ekkor még; mint látjuk, protestáns iskolákban leendő elhelyezéséről van szó, utóbb azonban, mint ismeretes, Migazzi gróf püspök az ifjút katolikus válásra térítette át. A levélben említett otthoni jóakaró: Tihanyi uram a szintén evangélikus vallású Tihanyi Dániel; a Sztregovához közelfekvő Ebeczken birtokos, egyébként pedig ismert ügyvéd és a gróf Koháry család uradalmi ügyésze volt. Utódoi az országos közéletben a XIX. század első felében szerepet játszottak.

SARLAY SOMA.